

Соціологічна служба

«Художня книжка і читач» — ця проблема в сучасному світі набула додаткової гостроти, зокрема, й тому, що людина живе в принципово інакшому інформаційному оточенні і контакти її зі світом по-новому опосередковуються можливостями вибору — вибору джерел тієї ж інформації, праці й дозвілля, «взірців» культури та ін. Вивчення молоді і під цим кутком зору — нагальне завдання конкретної соціології. Реальності, що оточують нас, треба бачити, і якомога повніше, точніше фіксувати. Власне, в цьому мета публікації: перед нами цікаві, на жаль, багато в чому прикрі факти, що характеризують децицію із стосунків молоді з книжкою взагалі, з художньою книжкою особливо. Автор очолює соціологічну службу Державної республіканської бібліотеки УРСР для юнацтва ім. Ванди Василевської і подає попередні результати колективно проведеного соціологічного дослідження.

Причини становища, яке тут вимальовується, почасти об'єктивні: низький рівень забезпеченості бібліотек потрібною літературою, незадовільна організація пропаганди й обслуговування тощо. Бібліотека зараз активно працює над тим, щоб якомога швидше позбутися бодай цих «об'єктивних» негараздів. Уже розроблено комплексну цільову програму «Молодь і книга», починається її виконання. Однак до бажаного благополуччя ще далеко. Досягти його можна, передусім знаючи реальний стан справ та повернувши до нього громадську увагу.

Г. Сивокінь, зав. сектором соціології
Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР

Тетяна Ярошенко

ЩО МОЖЕМО? ЩО ВМІЄМО?

(Нотатки бібліотечного соціолога)

Закінчилося нещодавно проведене на Україні комплексне соціологічне дослідження «Читацькі інтереси та попит на українську художню літературу в масових бібліотеках республіки» на базі бібліотек, що обслуговують юнацтво чотирьох регіонів, точніше — Луганської, Одеської, Тернопільської та Черкаської областей. Координувала цю роботу Державна республіканська бібліотека УРСР для юнацтва ім. Ванди Василевської, отже природно: одним з головних завдань цього дослідження було по можливості повне і об'єктивне з'ясування того, що і як читає молодь, яке місце в її читацьких інтересах займає українська художня книжка. Було опитано 1600 молодих читачів, віком від 14 до 21 року, аналізувалися читацькі формуляри, звіти і щоденники роботи бібліотек тощо.

Не буде відкриттям твердження, що ніні серед молоді багато байдужих до історії і культури свого народу, до його

мови, духовних надбань. Відомі й причини таких настроїв чи, навіть, переконань: адже тривалий час Україна, як висловлювався О. Довженко, була «країною виховання безбатченків». Отож доводиться багато що починати немовби спочатку, і треба зробити все можливе, щоб «скласти повне уявлення про високу культуру тривалий час пригнічуваної нації і цим остаточно спростувати свідомі наклепи на українську культуру як на вторинну, провінціальну, малорозвинуту, «мужицьку»¹. Бібліотека і бібліотекарі осторонь цього завдання стояти не мають права.

Привчена до розумного спілкування з книжкою молодь — це запорука формування особистості, національної свідомості і справжнього інтернаціоналізму, любові до рідної землі і материнської мови. На жаль, фактичний стан справ (і це досвідчують дані проведеного нами дослідження) викликає велике занепокоєння. Виявилось навіть таке: українською мовою спілкується 1,2% респондентів Луганської області, 3% — Одеської. Кількість прочитаних книжок українською

¹ Гончаренко М. Концепція розвитку української культури: Соціалістична культура. — 1990. — № 2. — С. 19.

мовою в юнацьких бібліотеках Луганської області — 5%, Одеської — 12%. У Черкаській та Тернопільській відповідно — 50% і 58%. Тим часом за національним складом серед молодих читачів Луганської області українців 40 відсотків, Одеської — 38, Черкаської — 90, Тернопільської — 95.

Зовсім не читають української художньої літератури 69 процентів відвідувачів Луганської обласної бібліотеки для юнацтва, 66% — Одеської, 13% — Черкаської. Українську дореволюційну прозу та поезію читають лише 16,2% респондентів Черкаської області, і це найвищий показник (наприклад, в Одеській області їх — 4,75%). Радянську літературу українською мовою читають 21,5% молодих читачів Луганщини, 23% — Одещини, 64% — Черкащини, 87,5% — Тернопільщини. Майже не беруть до рук драматургію, публіцистику, літературознавство. Про періодику українською мовою деякі бібліотеки центральних та східних областей свідчать зі страхітливою відвертістю: «Їх ніхто не читає».

Мабуть, не треба страхатися таких одвертих висловлювань, оскільки за ними — певна, навіть не залежна від респондентів реальність. Наприклад, серед відповідей на запитання анкети про те, що в художньому творі (отже, якоюсь мірою і в літературі загалом) найбільше приваблює, що впливає на вибір юнаками та дівчатами книжки для читання, перше місце з 47% зайняв гострий детективний сюжет, далі (35%) — розповіді про кохання, затим і історичні твори (26,2%). Серед найпопулярніших імен українських письменників у молодих читачів Ю. Дольд-Михайлик (301 чол.), В. Кашин (298), П. Загребельний (258). Далі йдуть М. Стельмах, Р. Самбук, В. Коротич, З. Тулуб, М. Зарудний, Л. Костенко, Б. Олійник. Майже ніхто не згадав дожовтневих класиків.

До речі, на початку цього року наша бібліотека провела експрес-дослідження «Краща книжка року», опитавши 542 молодих читачів Києва, Сум, Кіровограда, Луцька, Вінниці, Тернополя, Хмельницького. Серед названих творів художньої літератури українські зайняли третє місце (19 назв); на першому місці — твори літератури російської (62 назви). До списку кращих потрапили книжки П. Загребельного, Р. Самбука, В. Малика, А. Чайківського, П. Куліша, Ю. Щербака, О. Гончара, В. Яворівського...

Отакі «сухі» статистичні дані. Звичайно, на якусь остаточність вони не претен-

дують, та водночас малозначущими їх не назвеш. Мабуть, літературні критики та й самі письменники поставляться до цих даних професійно, зможуть витлумачити їх з користю. Що ж до бібліотечних працівників, вони з них винесуть свій урок. Тим більше, що частина з читацьких характеристик може бути перенесена й на бібліотекаря за принципом «лікарю, вилікуйся сам».

За мотивуваннями молодих читачів їх звернення до української книжки чи не в останню чергу спричиняється рекомендацією бібліотекаря. Найперш важить порада друзів та батьків (42%), учителів (35%), інформація з газет, журналів, радіо, телебачення (34%). Аж на четвертому місці (15%) — рекомендація бібліотекаря (не говоримо вже про бібліотечні форми книжкової пропаганди — виставки, огляди, інформаційні списки — 3%).

На жаль, дослідження виявило слабку поінформованість і самих бібліотекарів у новинках української літератури, й у цій літературі загалом. За даними дослідження, проведеного вже з бібліотекарями, тільки 38% їх спілкується з читачами українською мовою, 10% — російською і українською. У 62% лектура переважно російська, у 18% — українська, у 20% — обидві.

Серед відповідей на запитання «Які труднощі доводиться Вам долати в процесі пропаганди української книжки?» на першому місці (44%) — «бракує у фонді потрібних книжок», далі — «пасивність читачів» (42%), «мовний бар'єр» (38%), «непопулярність цієї літератури» (26%). Серед інших мотивувань — брак у сучасній українській літературі яскравих творів для молоді, недостатня компетентність бібліотекаря у цій галузі, невміння зацікавити молодих читачів тощо.

Цікаво, що відповіді бібліотекарів на питання про найпопулярніших українських письменників значно різняться від читацьких відповідей. У бібліотекарів на першому місці твори П. Загребельного (20 свідчень), на другому — Т. Шевченка (18). Далі — О. Гончар, М. Стельмах, С. Склярєнко, Леся Українка, Ю. Щербак. Називають бібліотекарі й письменницькі імена, зовсім відсутні в читацьких анкетах: В. Винниченко, М. Куліш, Б. Харчук, А. Шиян, В. Симоненко, Р. Іваничук, О. Кобилянська, І. Нечуй-Левицький та ін.

Легко, ясна річ, і звинуватити професійних працівників бібліотек у тому, що мало знають і мало вміють. Та не можна не брати до уваги глибших причин такого становища. А воно складалося впро-

довж тривалого періоду, відбиваючись на освіті і на соціальній незахищеності, на престижі і, звичайно ж, на оплаті праці бібліотекаря. Орієнтація на «вал», на кількісні показники, важкі умови з комплектуванням фондів, з приміщеннями тощо спричиняли те, що поступово бібліотечну роботу звели до чи не найменш престижної. Низько впав рівень підготовленості кадрів, у тому числі керівних. В інститутах культури майбутніх бібліотекарів навчають багато чого, а, наприклад, курс української дитячої та юнацької літератури займає лише 84 години в Київському і 36 годин у Харківському інститутах. Близько 200 годин відведено на курс медпідготовки, а українська класична та сучасна література на різних спеціалізаціях бібліотечного факультету обмежується 60—90 годинами. Взагалі на українську літературу припадає втриє менше часу, ніж на російську. Майже не вивчають студенти літературознавство, краєзнавство, яке, до речі, у перші пореволюційні роки було обов'язковим предметом навіть у школах.

Серед причин слабого інтересу молоді до рідного слова, до української літератури — незадовільний стан комплектування фондів книжками. Наприклад, у загальному фонді художньої літератури Одеської обласної бібліотеки для юнацтва українських книжок тільки 14,2%, Луганської — 18,7%, Черкаської — 21,8%, Тернопільської — 26,6%. Тільки на 60%

(у середньому) задовольняються замовлення бібліотек на книжки республіканських видавництв. Навіть у Республіканській бібліотеці для юнацтва не висітає української класики, творів О. Гончара, П. Загребельного та ін. Що й казати про «низову» ланку! Від 200 до 600 крб. на рік для комплектування сільської бібліотеки в умовах швидкого підвищення цін на книжку, періодику, цього замало для передплати і книжок, і часописів. Цього замало для сучасного читача, і це треба чесно визнати, коли справді дбаємо про піднесення його духовності.

Очевидно, спрямованість проведеного соціологічного дослідження «Читацькі інтереси та попит на українську художню літературу в масових бібліотеках Української РСР», методика і практика його здійснення передбачали попередній, дещо узагальнений «зріз» фактичного стану речей у галузі духовної роботи, що потребує до себе якнайпильнішої уваги. І те зрозуміло, що ці дані для фахівця не будуть відкриттям, хоч вони, на нашу думку, досить промовисті, аби занепокоїти кожного, причетного до творення молодіжної книжки та її пропаганди. Подальші спеціалізовані поглиблені студії цієї суспільно гострої проблеми мають дати змістовніші результати, підказати можливі практичні рішення з боку тих, хто відповідає за стратегію і тактику книжкової справи у повному її комплексі.

Гонорар за цю статтю авторка перераховує на рахунок Товариства української мови ім. Т. Г. Шевченка.